

Thomas Luckmann

Evropska kultura ali evropske kulture

Zaskrbljenost, da bi naše lastne kulture lahko pogoltnil Behemot poenotene evropske kulture, je razumljiva. Intelektualci, pisatelji še posebej, vlagajo v svoj jezik in kulturo in običajno ne zaupajo rojakom, da bodo to naložbo ščitili. Sam sem previdno optimističen. Bodimo si na jasnem, le prerok bi, ob predpostavki, da bi poznal pomen besed "kultura" in "Evropa", lahko odgovoril na vprašanje, postavljeno v naslovu. Jaz pa nisem prerok in ne morem predvidevati, da obstaja splošen konsenz o natančnem pomenu teh dveh besed. Kratek poskus, da bi razjasnil ta dva termina v njenem zgodovinskem kontekstu, mi bo pomagal pojasniti, zakaj se ne bojim posebno za prihodnost jezikov in kultur v novi/stari Evropi.

Morda nam bo pomagalo, če se spomnimo, da je izraz "kultura" prvotno pomenil kultiviranje zemlje in da je Cicero raztegnil pomen besede na kultiviranje duše (*cultura animae*). Vendar pa metafora do 16. stoletja ni prešla v splošno rabo. Njen glavni današnji pomen je star manj kot dvesto let. Wilhelm von Humboldt je v zgodnjem 19. stoletju sistematično povezal pojme kultura, civilizacija in svetovni nazor (*Weltansicht*) s teorijo temeljne povezanosti svetovnega nazora in notranje oblike jezika, kot jo imenuje sam. Prevladujoča znanstvena definicija kulture, manj tesno vezana na jezik, se je kasneje proti koncu stoletja uveljavila tako v britanski in ameriški etnografiji kot v nemških *Geisteswissenschaften* (*duhovnih vedah*). Klasično definicijo je leta 1871 zapisal Edward B. Taylor: "Kultura ali civilizacija v širokem etnografskem smislu je kompleksna celota, ki vsebuje znanje, verovanje, umetnost, moralo, pravo, običaje, navade in vse preostale sposobnosti in lastnosti, ki si jih je pridobil človek kot pripadnik družbe." Nekoliko kasneje je Wilhelm Dilthey kulturo označil kot posledico kumulacije medsebojnega vplivanja in delovanja posameznikov

skozi zgodovino. Do sredine 19. stoletja pa so iz teh dveh logično kompatibilnih definicij kulture nastala različna razumevanja v družboslovnih vedah in v literaturi (*vide* T. S. Eliot in Thomas Mann). Samo v sociologiji in etnologiji se je pojavilo nekaj ducatov delno podobnih, delno različnih definicij. Mimogrede, medtem ko Taylor ni razlikoval med kulturo in civilizacijo, sta oba termina sčasoma prevzela ideološko nasprotujoča si pomena, predvsem v Nemčiji, kjer je bila "kultura" dobro, blizu avtentičnemu ljudstvu, civilizacija pa slabo kot del kozmopolitske urbane dekadence.

Sam bom uporabljal termin "kultura" skladno s Humboldtovim konceptom svetovnega nazora kot sistema orientacije v svetu, ki usmerja kolektivno delovanje in delovanje institucij in ki se v prvi vrsti izraža v jeziku, ali bolje, v retoriki kot posledici rabe jezika. Občevalne rabe jezika, ustne in pisne, koreninijo v občevalnih okoljih (*communicative milieus*) neke družbe. Pojem "družba" uporabljam, kadar se sklicujem na sistem družbenih ustanov, ki med skupino ljudi, razslojeno glede na moč, glede dostopa do proizvodnih sredstev, glede izobrazbe itd., urejajo medsebojno družbeno delovanje in vplivanje splošnih ekonomskih, političnih, verskih in drugih funkcij. Znotraj vseobsegajočega občevalnega okolja vsake družbe obstaja množica delno ločenih, delno prekrivajočih se družinskih, lokalnih, regionalnih, institucionalnih (pravnih, ekonomskih, verskih na primer) in razredno pogojenih občevalnih okolij z njihovimi lastnimi vsebinami, žanri in retoričnimi praksami. Pojem "civilizacija" uporabljam, kadar se sklicujem na prevladujoč svetovni nazor več kultur, pogosto z *lingua franca* kot grščina, latinščina, in v posameznih obdobjih zgodnje moderne dobe, francoščina. Civilizacije temeljijo na več družbah, ki so pogosto, ne pa nujno, politično združene v imperij, konfederacijo.

Toliko o kulturi. Evropa je, na žalost, enako nejasen pojem. Geografsko je zadeva preprosta. Evropa je velik polotok evrazijske celine, ki sega od Urala do Atlantika, od Nordkappa do Sicilije. Vendar pa ima geografija posebno zgodovino. Grki in Rimljani, neposredni predniki evropske civilizacije, ki so bivali tam, kjer je v srednjem veku nastala Evropa, so ustvarili imperija, ki sta segala od Inda do Egipta in od Mezopotamije do britanskega otočja. Oba s središčem v Sredozemlju. Severno in vzhodno od današnje Evrope so bivala keltska, germanska in slovanska plemena, ki so kasneje prešla pod vpliv rimske civilizacije, kot tudi nekaterih od kasnejših zavojevalcev iz azijskih step. Krščanstvo, še eden od močnih virov evropske civilizacije, se je začelo kot judovska sekta v Palestini. Ko pa je postalo rimska državna religija in se razširilo severno in vzhodno od vplivnega območja

rimske civilizacije, je zajelo keltska, germanska, slovanska in tudi nekatera vzhodna stepska plemena. Po propadu rimskega cesarstva je ostalo krščanstvo s svojo cerkveno strukturo in samostani edina združevalna sila – vse dokler *sacerdotium* pred koncem tisočletja ni združil *imperium*, nastal iz ekspanzivnega frankovskega kraljestva. Po Karlu Velikem postane uporaba pojma Evropa malo manj anahronistična.

Kmalu pa je velika shizma v sprva povezovalni verski sili razcepila Evropo. Bizantinsko, kijevsko, rusko krščanstvo na vzhodu in rimsko-katoliško na zahodu, jugu in severu sta se razvila v dve različni, vendar še vedno zelo sorodni kulturni področji. Vsako od njiju je temeljilo na lastnih relativno enotnih cerkvenih, aristokratskih in mestno-trgovskih kulturah. Ne smemo pa pozabiti, mimogrede, da je geografska Evropa v različnih obdobjih vključevala tudi granadski kalifat, arabsko Sicilijo, turško Bosno itd. Po veliki shizmi so reformacija, francoska revolucija in zamenjava imperijev z nacionalnimi državami povzročile nadaljnje cepljenje Evrope. Tradicionalno enotnost evropske civilizacije so začele do začetka 19. stoletja spodkopavati romantične ideologije o jezikovni identiteti, etnični čistosti in nacionalni suverenosti. Virus, ki je izbruhnil na celini, se je iz Nemčije in Francije razširil v Rusijo, od tod pa na manjše narode in etnične skupine pod njihovim okriljem. Ni pa mu uspelo prečkati Kanala.

Zdi se, da so vsi ti razcepi oznanjali konec tistega, kar je v visokem srednjem veku doseglo civilizacijsko zlitje zahodne in srednje Evrope, in tiste enotnosti, ki so jo po zahodnem vzoru vpeljali revolucionarni "evropeizatorji". Peter Veliki in Lenin sta skušala pokoriti nemirno vzhodno orbito. Veliki izbruhi nacionalnega in ideološkega sovraštva v 20. stoletju, obe svetovni vojni in stara ločnica med vzhodom in zahodom, dokončno začrtana s hladno vojno, niso bili dobri obeti za preporod evropske civilizacije.

Kljub temu pa so tako svetovljanska evropska kultura kot nacionalne in porajajoče se regionalne kulture preživele katastrofe in totalitarne represije. Kljub zatiranju neenotnosti in težnjam k provincializmu, še posebej v manjših družbah, umetnost, literatura in znanost niso bile porinjene v nacionalne gete. Politično sta bila jedro prihodnje enotnosti in potencialni temelj nove-stare evropske civilizacije oblikovana s Schuman-Adenauerjevo idejo o zahodnoevropskem sodelovanju. Prerast sodelovanja v prvotno Evropsko unijo je kljub vsem prepirom med večjimi članicami, mlačnim poskusom francosko-nemške prevlade, in kljub britanskemu kujanju, manj kot petnajst let po propadu Sovjetske zveze, omogočil njeno širitev letošnjega maja.

Skozi celotno človeško zgodovino so kulture kot sad človeškega delovanja nastajale in se kot sad človeškega delovanja tudi spreminjale, včasih propadle. Univerzalni proces pri nastanku kultur je bil sinkretizem: popolna spojitve se je pojavljala veliko redkeje. Evropska civilizacija je lep primer velikih valov sinkretizma: to velja za grško kulturo in helenistično civilizacijo, za rimsko kulturo in civilizacijo in prav tako za krščanstvo. Vsi so bili močno sinkretistični in njihovo zlitje je bil dosežek, prav tako temelječ na sinkretizmu. S tem je nastala evropska civilizacija, ki je bila kot dežnik, pod katerim so se nakopičili različni jeziki in kulture; nekatere so cvetele, druge so žvotarile na robu, nekatere pa so se spojile z okoljem. Tako obrobno žvotarjenje kot spojitve kultur se nista zgodila zaradi sil, lastnih srednjeveški in zgodnji moderni Evropi, pač pa zaradi stapljajočega potenciala nacionalističnih ideologij. Te ideologije izhajajo iz romantizma 19. stoletja in so jih uspešno uporabile velike nacionalne države, relativno zgodaj Francija, kasneje Nemčija in nekoliko drugače Rusija. Ista ideologija pa je med manjšimi etničnimi skupinami tudi zanetila odpor do spojitve.

Podporo za moj previdni optimizem glede prihodnosti črparam iz evropske zgodovine. Evropska civilizacija je z izjemo spojitve, ki so jih skušale izsiliti moderne nacionalne države od poznega 18. do sredine 20. stoletja, označevala toleranca do različnih kultur – vse dokler so v svojem bistvu vsebovale evropski svetovni nazor. Malo verjetno je, da bi se v politično združeni Evropi to spremenilo. Sanje o veliki Nemčiji ali veliki Franciji ne obstajajo; nočna mora o veliki Srbiji je bila anahronizem. Unija bo, ne toliko zaradi bruseljske birokracije kot zaradi gospodarskega prodora, gotovo spodbudila določene spremembe, predvsem ekonomske, pravne in politične. Čeprav postaja mešana različica angleščine komercialni sporazumevalni jezik, bodo v drugih občevalnih okoljih domači jeziki zlahka prevladali. Tu bo velika sprememba – naraščajoča dvojezičnost in diglosija – privedla k vnovični ustalitvi razmer. Izobraževalni sistemi bodo kljub jezikovnim barieram, ki bodo ostale, verjetno manj neprepustni. V znanosti bodo izginili ostanki provincializma. Zelo verjetno bo še več sinkretizma v popularni kulturi in vedno več izmenjav na višjih ravneh kulture. Medtem ko bo kultiviranje zemlje postalo "agro-business", bo v predvidljivi prihodnosti kultiviranje duše ostalo povezano z jedrom, v katerem se duše povezujejo druga z drugo: z notranjo obliko jezika.

Prevedla Barbara Vodopivec